

Получена: 01.01.2023 г.

Приета: 01.03.2023 г.

МОДЕЛИ ЗА УСТОЙЧИВО ИНТЕГРИРАНЕ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО В УСТРОЙСТВЕНОТО ПЛАНИРАНЕ ЧРЕЗ ПРИЛАГАНЕ НА ХОЛИСТИЧЕН ПОДХОД

Д. Иванова¹

Ключови думи: холистичен подход, устройствено планиране, недвижимо културно наследство, урбанистични модели, устройствени режими

РЕЗЮМЕ

Чрез прилагане на холистичния подход е показано възможното съвместяване на целите и аспектите на устройственото планиране с тези на опазването на недвижимото културно наследство така, че от конфликтността на двете системи да се постигне хармонична интегрираност при създаването и прилагането на устройствените планове като ефективно работещи документи на пространственото развитие на териториите, каквото всъщност е тяхното предназначение. Теоретичните разсъждения са изведени в концептуално структурирани матрици и са дадени насоки за практическото им приложение в зависимост от спецификата на конкретните разработки. Разгледани са реални примери от изработени, процедурани и действащи устройствени планове, които демонстрират възможностите за практическо приложение на теоретичния концептуален модел. В разгледаните примери е приложен разработеният алгоритъм за съвместяване на двете системи – устройствено планиране и опазване на недвижимото културно наследство – и са демонстрирани възможностите, които неговото прилагане дава за устойчиво развитие на системата на недвижимото културно наследство с механизмите на устройственото планиране.

¹ Диана Иванова, архитект и урбанист, УАСГ, бул. „Хр. Смирненски“ № 1, 1046 София, e-mail: urbano.project@gmail.com

1. Въведение

Статията отразява доклада на автора, представен на Международната юбилейна научна конференция „80 години УАСГ“ (9 – 11 ноември, 2022).

Теоретичната и практическата основа на доклада е изградена върху няколко опорни точки като:

- законова и нормативна уредба по устройство на територията и опазване на културното наследство [1 – 9];
- изработване на общи и подроби устройствени планове (ОУП и ПУП) [10];
- изготвяне на становища за съгласуване на ОУП и ПУП от Министерство на културата (МК) [11, 12];
- научно изследване (дисертационен труд) на тема: „Устойчивост и устойчиво развитие на културното наследство в контекста на устройственото планиране“.

Докладът акцентира върху:

- принципите на интегрираност и холистичните подходи в контекста на устройственото планиране и опазването на недвижимото културно наследство (НКН);
- работната хипотеза за взаимовръзките и зависимостите между устройственото планиране и опазването и развитието на НКН;
- разработения алгоритъм за интегриране на НКН в устройствените планове, представен чрез:
 - ✓ идеята за диференциране на устройствените режими;
 - ✓ теоретични графични модели за съвместяване и отлагане на устройствените режими в устройствените планове;
 - ✓ демонстрационни модели – примери от практиката.

Част от представената в доклада информация е публикувана [13 – 15] като междинен резултат в процеса на разработване на дисертационния труд на автора.

2. Принципи за интегрираност и холистични подходи [14]

В европейски и световен мащаб утвърдена вече тенденция е фокусирането върху интегрираните подходи и политики, като **голямото предизвикателство е как тези теоретични постановки да бъдат приложени на практика за постигане на положителни синергични ефекти.**

Във взаимодействащите си процеси „устройство планиране – опазване и развитие на недвижимото културното наследство“ принципът за интегрираност се изразява в някои основни аспекти като:

- отчитане на комплексното влияние на разнопосочни урбанистични фактори;
- съвместяване на разнопосочни интереси;
- координация на дейностите и политиките в областта на урбанистичното планиране и програмиране с тези в сферите на екологията, опазването на недвижимото културно наследство и др.;
- прилагане на холистични подходи.

Във връзка с прилагането на принципа на интегрираност в многоизмерната система „устройствено планиране – недвижимо културно наследство“ и на базата на направените теоретични и практически проучвания [10, 16 – 22], може да се формулират някои ключови урбанистични постановки, отразяващи съвременните европейски и световни подходи в политиките и дейностите по опазване и развитие на НКН и имащи отношение към предмета на изследването.

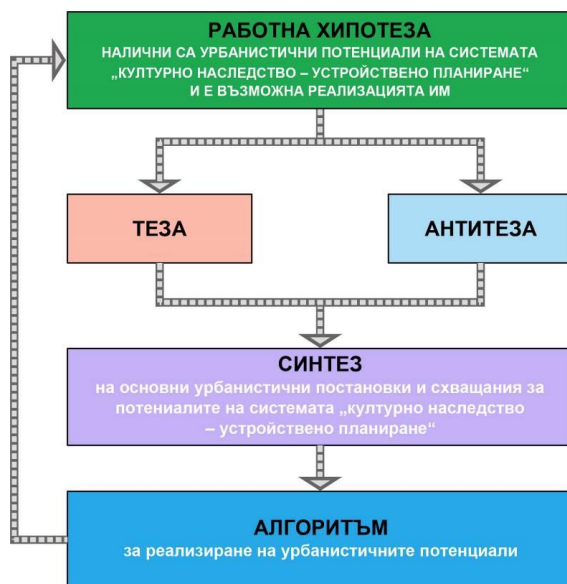
- Средата на паметника, историческата селищна тъкан, експозиционната среда, регионалните свързаности в културен и исторически контекст се разпознават като обект на внимание и опазване [16, 20].
- Културното наследство е с разширено съдържание и обхват и включва ценности от по-високи териториално-пространствени нива: исторически градове, културни пейзажи, културни маршрути – с локален, национален, континентален и трансконтинентален обхват [17].
- Недвижимото културно наследство е както духовна ценност, обект на опазване, така и ресурс за устойчиво развитие на териториите и обществото [17].
- Налице е все по-осезателното налагане на интегрираните подходи, израз на което е интегрираната консервация като основна европейска политика за координация между дейностите по проучване и опазване на недвижимото културно наследство и тези по устройство и управление на териториите.

Настоящата статия няма за цел детайлно да изясни или интерпретира някои от използваните понятия като „интегрирана консервация“, „интегрирано опазване“, „холистичен подход“ и „културно наследство“, което е предмет на отделна публикация [14], но за по-голяма яснота, прецизност и коректност на изложението може да се направят следните уточнения:

- Представеният материал се концентрира върху опазването на недвижимото КН в контекста на устройственото планиране, въпреки че останалите форми на КН също имат пространствени аспекти и съответно отношение към функционално-пространственото развитие, устройство и управление на териториите.
- Интегрираната консервация като едно от основните проявления на симбиотичното взаимодействие „устройствено планиране – опазване и развитие на НКН“ се разграничава от понятието „консервация“, което е метод за намеса в недвижимите културни ценности (НКЦ), целящ тяхната физическа защита.
- Един от основните аспекти на интегрираната консервация е интегрираното опазване като метод (система от принципи) за проучване, съхранение и поддържане на културното наследство в синхрон и креативно взаимодействие с останалите функционално-пространствени и социално-икономически системи, което включва и неговото развитие.
- Широкообхватното понятие „холистичен подход“ е интерпретирано с оглед на неговата приложимост във взаимодействието „устройствено планиране – опазване и развитие на НКН“ и се разглежда в контекста на интегрираната консервация [14].

3. Урбанистични потенциали на системата „недвижимо културно наследство (НКН) – устройствено планиране (УП)“ и начини за реализацията им [15]

Концепцията за взаимовръзките в системата „НКН – устройствено планиране“ е изградена на принципа „работна хипотеза – теза – антитеза – синтез – алгоритъм – доказана работна хипотеза“. Вж. фиг. 1.

Фиг. 1. Взаимовръзки и потенциали на системата „НКН – УП“ – концептуален модел

Формулирана е работната хипотеза за взаимовръзките в системата „НКН – УП“, която научното изследване следва да потвърди или опровергае.

Работната хипотеза се основава на предположението, че са **налични урбанистични потенциали на системата „недвижимо културно наследство – устройствено планиране“** и е възможна реализацията им.

Разгледани и поставени на дебат са две противоположни схващания и твърдения (**теза:** „УП и опазването на НКН са взаимни ограничители“ и **антитеза:** „УП и опазването на НКН са взаимни стимулатори“), в резултат на анализа и оценката на които са синтезирани основни урбанистични постановки и схващания за потенциалите на системата „НКН – УП“.

Противопоставянето на тезата и антitezата и синтезирането на резултатите от дебата са разгледани подробно в публикацията „Културно наследство и устройствено планиране – урбанистични потенциали и взаимовръзки“ [15].

Предложен е обоснован алгоритъм за реализиране на урбанистичните потенциали на системата „НКН – УП“ (вж. т. 4.), с което работната хипотеза е доказана.

Основният резултат от представената концепция за взаимовръзките между устройственото планиране и опазването на НКН са **насоките за възможните начини двата съставни елемента на системата „устройствено планиране – недвижимо културно наследство“ да се превърнат от взаимни ограничители във взаимни стимулатори за развитие.**

4. Алгоритъм за интегриране на НКН в устройствените планове

Изследването за взаимодействието между УП и НКН се съсредоточава върху:

- степента и начините за отразяване на защитените територии с НКН в устройствените планове;
- възможните начини за хармонично и ефективно съвместяване на устройствените режими, предвиждани с устройствените планове, с режимите за опазване на НКЦ;
- степента на регламентиране в устройствените планове на задължителни, ограничителни, необходими и допустими мерки, дейности и намеси в защитените територии с НКН на ниво устройствено планиране;
- механизмите на устройственото планиране за опазване и развитие на НКН.

4.1. Идея за диференциране на устройствените режими

Като основа на представения алгоритъм за съвместяване на повече от един режим за една и съща територия се предлага оперативно диференциране на устройствените режими (вж. фиг. 2) като **основни устройствени режими** и **допълнителни специализирани устройствени режими** и изясняване на вложения в тях смисъл [13].

Фиг. 2. Диференциране на устройствените режими и съвместяването им в устройствените планове

Докато основните устройствени режими (ОУР) са регламентирана задължителна съставна част на всеки устройствен план и „покриват“ цялата територия в обхвата на плана, то допълнителните специализирани устройствени режими (ДСУР) допълват ОУР, определят се за допълнителни дейности и мероприятия, включително могат да регламентирант допускане при възникнала необходимост за конкретна територия в обхвата на плана в зависимост от факторите, които ги налагат и добавят нови изисквания и възможности към територията, за която се отнасят, като ограничения, задължения, мерки, указания, насоки, предписания на изключения и отклонения от основния устройствен режим. Вж. фиг. 2.

Всеки ОУР или ДСУР, предвиден в устройствен план, следва да съдържа най-малко три задължителни компонента (вж. фиг. 2): граници и териториален обхват на действие и конкретно съдържание на режима.

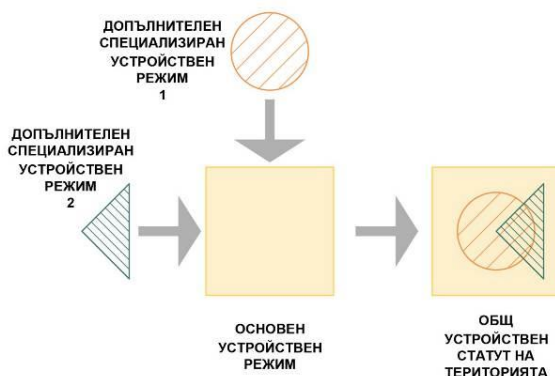
За всяка част от територията важат едновременно всички устройствени режими (ОУР и ДСУР), предвидени за нея с устройствения план и съвместеното им отлагане и спазване при прилагането на устройствените планове, определящи общия устройствен статут на територията. Вж. фиг. 2 – 5.

За целите на представената идея в смисъла на въведеното понятие „общ устройствен статут на територията“ е вложено разбирането, че това са всички предвиждания на съответния устройствен план за всяка конкретна структурно обособима част от цялостната територия в обхвата на плана. Общият устройствен статут може да бъде различен за отделните структурнообособими части в зависимост от предвидените с плана ОУР и ДСУР.

Общият устройствен статут на територията се отразява визуално в графичната част на плана и съдържателно в текстовата част, вкл. в правилата и нормативите за прилагане на плана.

4.2. Теоретични графични модели за съвместяване и отлагане на устройствените режими в устройствените планове [13]

Въз основа на представените разсъждения в т. 4.1 са разработени някои теоретични и примерни графични модели (вж. фиг. 3 – 5), които демонстрират идеята за диференциране на устройствените режими и възможността за съвместното им действие и същевременно са основа за практическо приложение на теоретичните постановки в реални устройствени планове. Вж. т. 4.3.

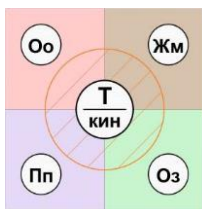
Фиг. 3. Теоретичен графичен модел на механизма за съвместно прилагане на ОУР и ДСУР [13]

За устройствени планове, в чийто териториален обхват е налично недвижимо културно наследство (НКН), границите на действие на ДСУР определят частите от плана с режим на особена териториалноустройствена защита и режим на превантивна устройствена защита на КН. Предвидените в устройствените планове устройствени режими следва да са в съответствие с определените по съответния законов и нормативен ред режими за опазване на НКЦ. Вж. фиг. 4 и фиг. 5. В тези случаи режимът за опазване на НКЦ се явява ДСУР в цялостната структура на устройствения план.

Фиг. 4. Теоретичен графичен модел за едновременно прилагане на устройствени режими и режими за опазване на НКЦ [13]

ОУР и ДСУР с техните задължителни компоненти (границы, териториален обхват и конкретно съдържание) се отразяват в текстовата и графичната част на устройствените планове и в правилата и нормативите за прилагането им.

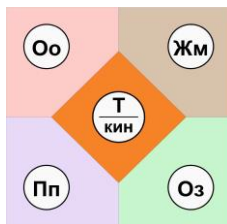
Фиг. 5. Примерен териториален графичен модел за отразяване на основни устройствени режими и допълнителни специализирани устройствени режими за опазване на НКН в устройствен план [13]

Практическата приложимост на идеята за диференциране на устройствените режими и съвместното действие на ОУР и ДСУР, както и на теоретичните графични модели, е законово защитима чрез регламентираната възможност в чл. 7, ал. (2) от ЗУТ, съгласно който „територии с предназначение земеделски, горски или урбанизирани територии могат да бъдат едновременно и с предназначение защитени територии, определени със закон“ [1]. Ефективността на подхода е демонстрирана чрез примерите от действащи устройствени планове (вж. т. 4.3), но за да се превърне в стандарт неговото прилагане, представените постановки следва да залегнат еднозначно в съотносимата законова и нормативна уредба по устройство на територията – ЗУТ, ЗКН, Наредба 8 за ОСУП и др. [1 – 9].

4.3. Демонстрационни модели за практическо приложение

Синтезиран въз основа на проведени анализи и наблюдения [11, 12], е представен стилизиран **обобщен териториален графичен модел на някои неефективно работещи**

практики, демонстриращ как дадена територия при едно неосмислено проектно решение, предвидено с устройствен план, може да се окаже реално без съдържателен устройствен режим. Вж. фиг. 6.

Фиг. 6. Обобщен териториален графичен модел на неефективно работещи практики

Територията с наличие на НКН е единствено формално сигнирана с означението „Ткин“, без да бъде описан устройствен режим, изпълнен с конкретно смислово съдържание както в графичната и текстова част на плана, така и в правилата и нормативите за неговото прилагане. На практика това е една „блокирана“ територия, за която устройственият план не предвижда никакво решение и по отношение на тази територия този устройствен план не изпълнява основното си предназначение. Подобен подход, освен че създава проблемни ситуации при разработването, процедирането и прилагането на устройствени планове, е и потенциално противоположен за опазването на НКН.

В представените **примери от реални конкретни действащи и ефективно работещи устройствени планове** е приложен разработеният алгоритъм за съвместяване на двете системи – устройствено планиране и опазване на недвижимото културно наследство – и са демонстрирани възможностите, които неговото прилагане дава за устойчиво развитие на системата на НКН с механизмите на устройственото планиране.

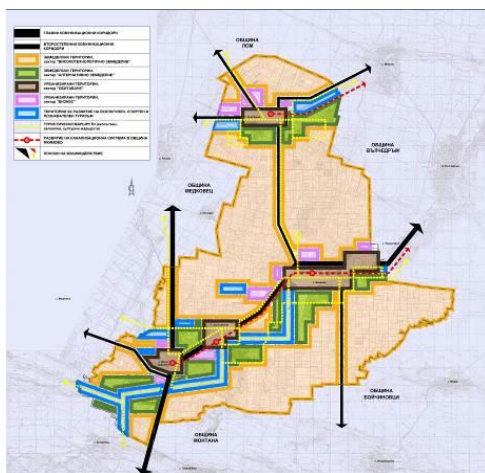
В синтезиран вид са представени части от практическите урбанистични разработки, като фокусът е върху факторите за определяне на допълнителните специализирани устройствени режими (ДСУР), които в разгледаните случаи са за защитени територии с НКН, върху начините за графичното им отразяване в устройствените планове и съвместяването им с основните устройствени режими. Примерите са от:

- общи устройствени планове на общини (ОУПО): Якимово [23]; Лом [24]; Елена [25]; Доспат [26];
- подробни устройствени планове (ПУП): изменение на план за регулация и застрояване (ИПРЗ) и работен устройствен план (РУП) за „Голямата могила“, с. Продановци, община Самоков [27].

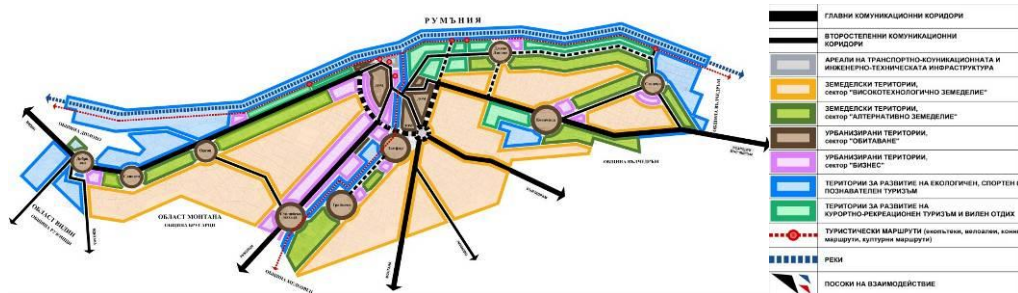
Предвид факта, че общите устройствени планове на общини (ОУПО) по същността си представляват едновременно свързващо и преходно ниво между стратегическото планиране и програмиране и оперативното планиране, от особена важност е адекватното отразяване на КН в тези планове с конкретно териториално-пространствено измерение и смислово съдържание.

В представените цели извадки от ОУП на общините Якимово, Лом, Елена и Доспат е демонстрирано съвместяването на основните устройствени режими и допълнителните специализирани устройствени режими като териториално-пространствено графично и смислово-съдържателно текстово изобразяване, отлагане и регламентиране.

С концепциите на ОУПО Якимово [23] и ОУПО Лом [24] за функционално-пространствено развитие са формирани приоритетните направления, едно от които е културното наследство. Пространствено-функционалното изражение на всяко едно от така определените приоритетни направления има своята специфика и взаимодействие с останалите направления, което формира функционално-пространствената характеристика на съответната община. Вж. фиг. 7 и фиг. 8. С концепциите на ОУПО са определени и приоритетните сектори за всяко от приоритетните направления, стратегическите цели по направления и/или сектори и политиките за постигане на стратегическите цели.

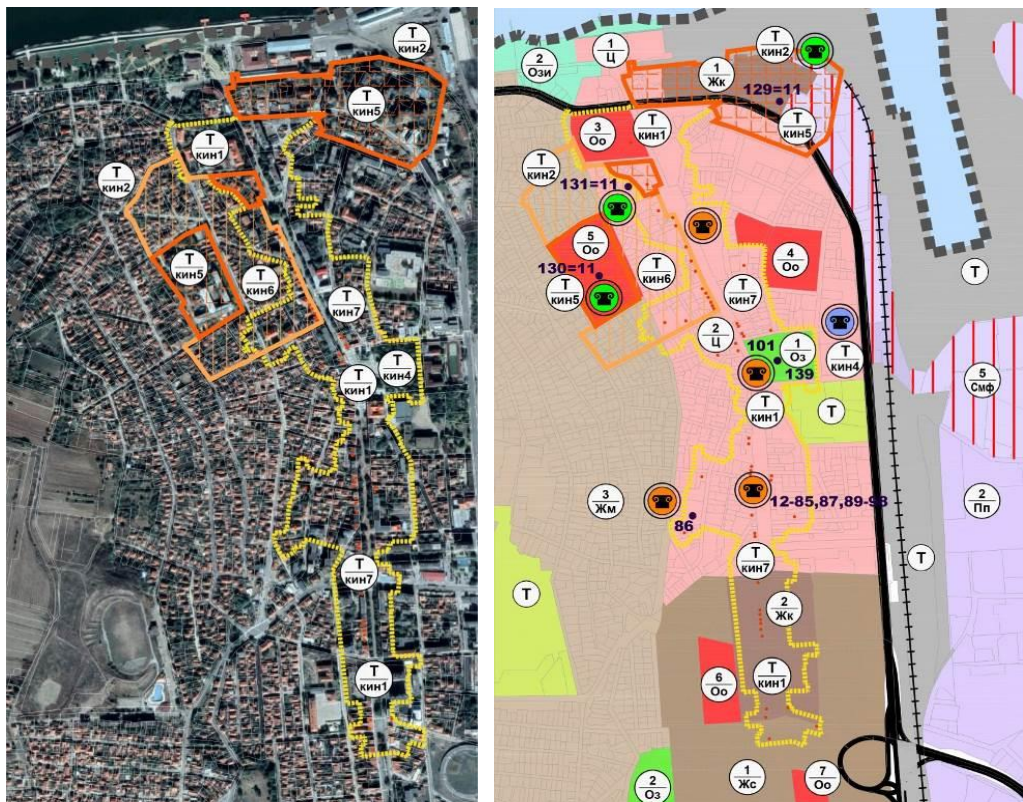
Фиг. 7. Концепция на ОУПО Якимово за функционално-пространствено развитие [23]

Фиг. 8. Концепция на ОУПО Лом за функционално – пространствено развитие [24]

Една от основните политики по отношение на културното наследство, определени с концепцията за функционално-пространствено развитие на община Лом към ОУПО, е създаването на устройствени условия за взаимна обвързаност на КН с другите функционално-пространствени системи и с урбанистичните разработки от по-високо йерархично ниво. Потенциали, фактори и предпоставки за реалното функциониране на такова взаимодействие са: Дунавския лимес и най-вече градовете Алмус, Ескус и Рациария; граничните дунавски валове (Хайредински, Ломски, Островски, Аспарухов); поселенията и крепостите от хинтерланда (Монтана, Кастра ад Монтанезиум), ПП „Врачански Балкан“; Берковска планина; традиционните уземни къщи; павликянските къщи и др. Тези фактори представляват особено благоприятни условия за развитието на културно познавателен и селски туризъм, което на практика реализира част от основните

- изяснява предвижданията на ОУПО по отношение на опазването, социализацията и развитието на потенциала на НКН като основен ресурс за устойчиво развитие на територията;
- включва схема за опазване и защита на обектите на НКН, на която са отложени наличните данни за НКЦ – местоположение, граници и режими. Вж. фиг. 9.

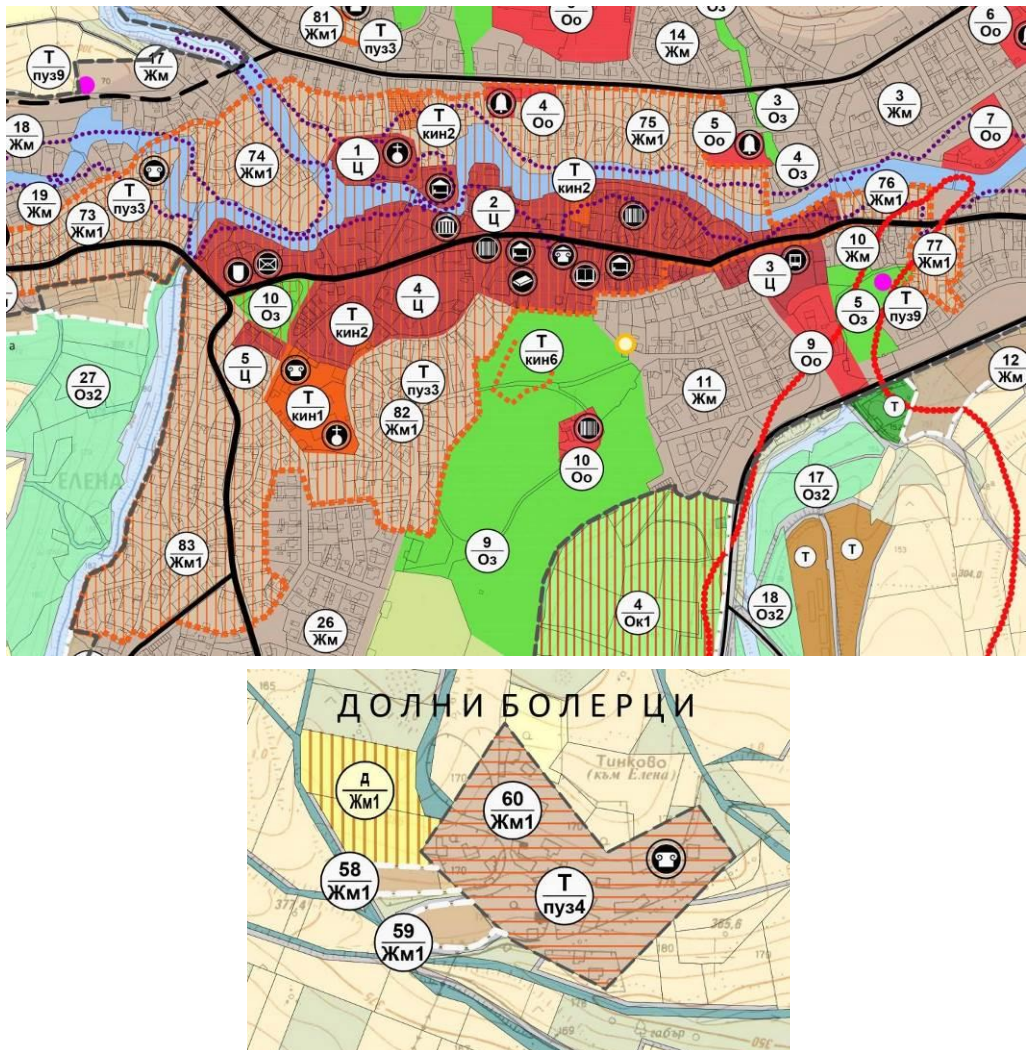

Фиг. 10. Извадки от графичната част на ОУПО Лом: отразяване на ОУР и ДСУР [24]

Античният град Алмус е включен в Индикативната листа за културното и природното наследство на Република България (Граници на Римската империя – Дунавски лимес в България). За АНКЦ „Алмус – ранно- и късноримски кастил; ранновизантийско укрепено селище и некропол“, гр. Лом с категория „национално значение“ са определени териториален обхват, граници и предписания за опазване, които са отразени в ОУПО и следва да бъдат спазвани при прилагането на плана. С ОУПО Лом са определени допълнителни специализирани устройствени режими (ДСУР) за устройство на териториите с културно наследство. Вж. фиг. 9 и фиг. 10. Предложените ДСУР за териториите с КН са систематизирани в табличен вид (Приложение № 1Б към ОУПО Лом), където е описано конкретното съдържание на ДСУР и е указан начинът на изобразяването им в графичната част на ОУПО. Сред задължителните предписания, в зависимост от спецификата на ДСУР, са изработването на специализирани подробни устройствени планове (СПУП); провеждането на полидисциплинарни проучвания; наблюдение от археолози; запазване на исторически формиралите се улична мрежа (като

трасе и пространствени характеристики), характер и начин на застрояване; използване на традиционни строителни материали и др. Графичното съвместно отразяване на ОУР и ДСУР се изразява в наслагване на отделните графични елементи като цветове (напр. на отделните видове устройствени зони), растери (напр. сигниращи териториалния обхват на защитени територии); индекси (напр. Жк, Ц, Оз, Ткин); линии (затворени контури), отразяващи граници и пр. Вж. фиг. 5 и фиг. 10. Общият устройствен статут на територията се изразява в едновременното прилагане на предписанията на ОУР и ДСУР, предвидени за конкретна част от територията в обхвата на плана (в случая Приложения № 1А и № 1Б).

Особено ясно са приложени принципите за съвместяване на устройствените режими в ОУПО Елена [25] с автор доц. арх. Йордан Търсанков и колектив, където към ОУП е изработен детайл в М 1:5000 за града и част от прилежащото му землище. Вж. фиг. 11.

Фиг. 11. Извадки от графичната част на ОУПО Елена: принципи за съвместяване на устройствените режими [25]

Интересен и специфичен е приложеният подход в разработването на ОУПО и в частност част КН към него, тъй като до голяма степен отразява предложения в научното изследване алгоритъм за съвместяване на устройствените режими и демонстрира възможностите за практическо приложение на концепцията за устойчиво развитие на културното наследство с механизмите на устройственото планиране.

С ОУПО Елена са определени девет допълнителни специализирани устройствени режими за опазване и защита на НКЦ:

- за терени с концентрация на единични НКЦ с национално и местно значение (Ткин1);
- за терени с единични НКЦ с национално значение (Ткин2);
- за територии с концентрация на НКЦ и съхранена урбанизирана среда (Тпуз3);
- за територии с наличие на НКЦ и съхранена специфична урбанизирана среда (Тпуз4);
- за територии без наличие на НКЦ, но със съхранена специфична урбанизирана среда (Тпуз5);
- за зони за археологическо наблюдение (Ткинб, Ткин7);
- за охранителни зони на военни и възпоменателни паметници и знаци и обекти исторически НКЦ (Ткин8);
- за култови обекти – черковища (Тпуз9).

Най-очевидно е демонстрирано как с механизмите на устройственото планиране може да се защити НКН в дефинираните с ОУПО Елена територии за превантивна териториалноустройствена защита и предвидените за тях допълнителни специализирани устройствени режими, означени в плана с индекси Тпуз.

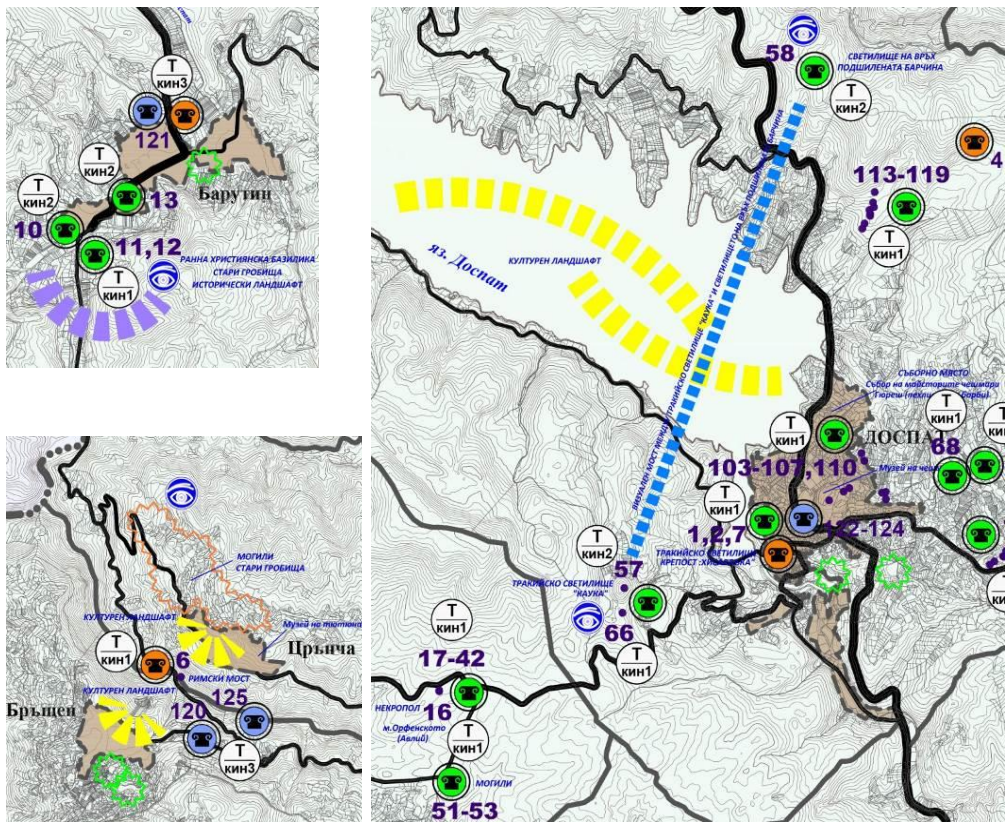
С ОУПО Елена се предлага да се обособят исторически зони и исторически селища, които да придобият статут на такива по съответния закон и нормативен ред. Населените места се идентифицират като културно наследство, а ценността представлява цялостната селищна структура със специфичната улична мрежа и традиционния за общината характер и начин на застрояване, формирани през XIX и началото на XX век и съхранени до сега. Особено внимание е отделено за създаване на система за опазване на специфичния характер на съхранената селищна структура и мащаб на застрояването чрез количествени и качествени параметри на защита. С предвидените занижени количествени показатели на застрояване и качествените предписания (например по отношение на разполагането на сградите, използваните материали, пропорциите на прозорците, вида и наклона на покривите и пр.) се цели създаване на устройствени условия за оптимално съчетаване на допустимото ново строителство със съществуващите обекти НКЦ, както и съхраняване на исторически формирания градоустройствен мащаб на застрояването и селищните структури и пространства. Черковищата също са разпознати като културни ценности и съответно обекти за опазване не само като недвижимо културно наследство (мястото, оброчния камък), но и като нематериално духовно наследство (традицията, обреда, ритуалността, обичаите, духа на мястото). Черковищата са разположени в близост до съществуващи населени места. Територията за превантивна устройствена защита е в радиус от 10 m около оброчния камък. Запазва се начинът на трайно ползване на земята и не се допуска застрояване. Допускат се благоустройствени и озеленителни дейности.

Чрез съчетаването на устройственото зонироване, с неговите количествени параметри на застрояване (основните устройствени режими) и специфичните изисквания и предписания (допълнителните специализирани устройствени режими) за териториите с

концентрация на НКЦ се осигурява ефективна и лесно приложима в практиката система за опазване и социализиране на НКЦ, без това да задържа и ограничава естественото урбанистично развитие на града и общината. Прилагането на въведения „зонален“ принцип, който осигурява комплексна защита по отношение на НКЦ, а не само на отделните обекти с тяхната непосредствена обкръжаваща среда, се счита за по-ефективна мярка, създаваща устройствени условия за съхраняване на исторически формираната градска „тъкан“, която сама по себе си също представлява ценност и като такава следва да бъде обект на опазване и защита, като се отчита действието на чл. 7, ал. 2 от ЗУТ.

Друг интересен и специфичен случай е ОУПО Доспат [26] (вж. фиг. 12 и фиг. 13), където, едновременно с прилагането на основните постановки на концепцията за устойчиво развитие на културното наследство с механизмите на устройственото планиране и приетото от автора за стандарт отразяване на териториите с НКН и предвиждане на териториалноустройствената им защита на ниво общо устройствено планиране, са изследвани и предложени за проучване, опазване, защита и потенциал за развитие елементи на културното наследство, обобщени в синтезираната характеристика на КН на територията на община Доспат [20, 26]:

- Територията на днешната община Доспат в древността е била обитавана от тракийското племе беси. Земите на бесите са разположени на север от римския път Via Egnatia. По него минава и пътят на свети Павел за разпространение на християнството в Югоизточните Балкани. Това е основната причина бесите първи да приемат християнството.

Фиг. 12. Извадки от схемата за защита и опазване на КН към ОУПО Доспат [26]

ЗОНА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И ПРОУЧВАНЕ, РЕЖИМ "А"	
ЗОНА ЗА АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И ПРОУЧВАНЕ, РЕЖИМ "Б"	
ОХРАНИТЕЛНИ ЗОНИ ОКОЛО ВОЕННИ ИЛИ ВЪЗПОМИНАТЕЛНИ ПАМЕТНИЦИ И ЗНАЦИ	
Условен знак (пиктограма) за наличие на НЕДВИЖИМИ КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ (НКЦ) СЪГЛАСНО СПИСЪК КЪМ ПИСМА НА НИКН С ИЗХ. №№ 0800-139/29.03.2013г. и 0800-2/08.01.2015г. и актуална справка за ВП със статут на НКЦ към становище на МК с изх. № 33-НН-541/17.01.2018г.	
Условен знак (пиктограма) за наличие на НЕДВИЖИМИ КУЛТУРНИ ЦЕННОСТИ (НКЦ) СЪГЛАСНО СПИСЪК НА ОБЕКТИТЕ, РЕГИСТРИРАНИ В АИС АКБ ПО ОФИЦИАЛНА ИНФОРМАЦИЯ ПРЕДОСТАВЕНА ОТ НАИМ ПРИ БАН	
Условен знак (пиктограма) за наличие на ВОЕННИ ПАМЕТНИЦИ СЪГЛАСНО ОБЛАСТЕН РЕГИСТЪР "ВОЕННИ ПАМЕТНИЦИ" В ОБЛАСТ СМОЛЯН, ОБЩИНА ДОСПАТ	
НОМЕР НА ОБЕКТ НКЦ ОТ ЕДИННАТА НОМЕРАЦИЯ ЗА ЦЕЛИТЕ НА ОУПО	
ЗОНИ С ДАННИ ЗА НАЛИЧИЕ НА НКЦ (извън регистрационните списъци и карти)	
ГРОБИЩА	
ПОСОКИ НА ВИЗУАЛНИ КОМУНИКАЦИИ	
МЕСТА НА ВИЗУАЛНА АКТИВНОСТ КЪМ РОДОПСКИТЕ ПРОСТРАНСТВА, КУЛТУРНИТЕ И ИСТОРИЧЕСКИТЕ ЛАНДШАФТИ	
ЗОНИ СЪС СПЕЦИФИЧЕН КУЛТУРЕН ЛАНДШАФТ	
ЗОНИ СЪС СЪХРАНЕН ИСТОРИЧЕСКИ ЛАНДШАФТ	

Фиг. 13. Легенда към схемата за защита и опазване на КН към ОУПО Доспат [26]

- На територията на община Доспат преобладава тракийското наследство. То е представено предимно от светилища, некрополи и могили, а също така е и кодирано в топоними.
- Римското наследство е представено от пътища, мостове и места на мостове.
- Средновековното наследство е представено от крепости („Калето“, „Хисарлъка“); ранната християнска базилика до с. Барутин; стари гробища. Базиликата и старите гробища имат и мемориална стойност като паметник на ранното разпространение на християнството на европейския континент.
- Идентифицирани съхранени културни и исторически ландшафти – сушилните за тютюн до с. Бръщен и с. Црънча (културен ландшафт); с. Барутин (исторически ландшафт, напластяване на културни модели от различни епохи); в акваторията на яз. Доспат („садките“ за рибопроизводството като съвременен елемент на културния ландшафт), свързани с новопоявилата се антропогенна дейност – яз. „Доспат“.
- Развитието на селищната мрежа е свързано пряко с тракийските светилища. Наличието на тракийски светилища в близост до съвременните селища е индикатор за устойчивост на урбанистичното развитие и за специфичния местен исторически ландшафт.
- Всички тези свети места и укрепления са свързани с визуално активни комуникации. Съществуват визуални мостове с далечни пространствени дълбочини и перспективи, и това не е случаен ефект, а съзнателен избор на местоположение и функции. Такива визуални връзки има подчертано изявени на няколко места – двете кръгли светилища в м. „Орфенското“, откъдето се виждат Бяло море и върховете на Рила; Средновековната крепост „Калето“ и тракийското светилище „Каука“ са в пряка визуална

връзка; възвишенията северно от селата Бръшен и Црънча – към предпланинските части на Беломорието.

- Традиционно сградостроителство: каменните къщи, плевни, култови сгради, чешми.
- Гробища – старите християнски и съвременните мюсюлмански.
- Събори, места на съборите – събор на майсторите чешмари.
- Традиционни занаяти, обичаи, празници: чешмарство, сградостроителство; производство на тютюн; скотовъдство; плетене на шарени родопски терлици, гюреш (пехливански борби); двата байрама, Гергьовден.

В ОУПО Доспат [20, 26] са формулирани конкретни предложения и изисквания към рамковата програма за реализация на плана, последващото устройствено планиране и инвестиционното проектиране за специализирани дейности – определяне на специфични устройствени режими за защита и опазване на идентифицираните структури и обекти на недвижимото културно наследство; определяне на мерки за защита от рискови неблагоприятни въздействия върху НКЦ и експозиционната им среда; указателната и информационна инфраструктура по пътната мрежа на територията на общината и свързаните с тях – на територията на съседните общини в региона; иновативни политики за опазване на КН и за ускорено развитие на общината.

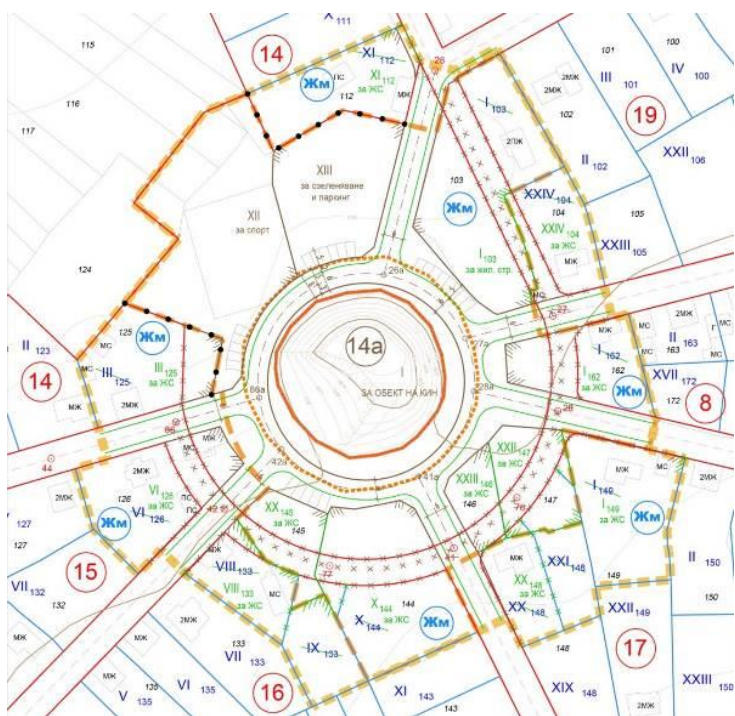
Практическият пример от ПУП – Изменение на план за регулация и застрояване (ИПРЗ) и работен устройствен план (РУП) за „Голямата могила“, с. Продановци, община Самоков, Софийска област [27] – е избран с оглед възможностите, които демонстрира, за отразяване на защитените територии с НКН в подробен устройствен план (ПУП). Вж. фиг. 14 – 16.

ПУП залага и спазва следните режими по отношение на опазването на НКЦ, които представляват особена териториалноустройствена защита:

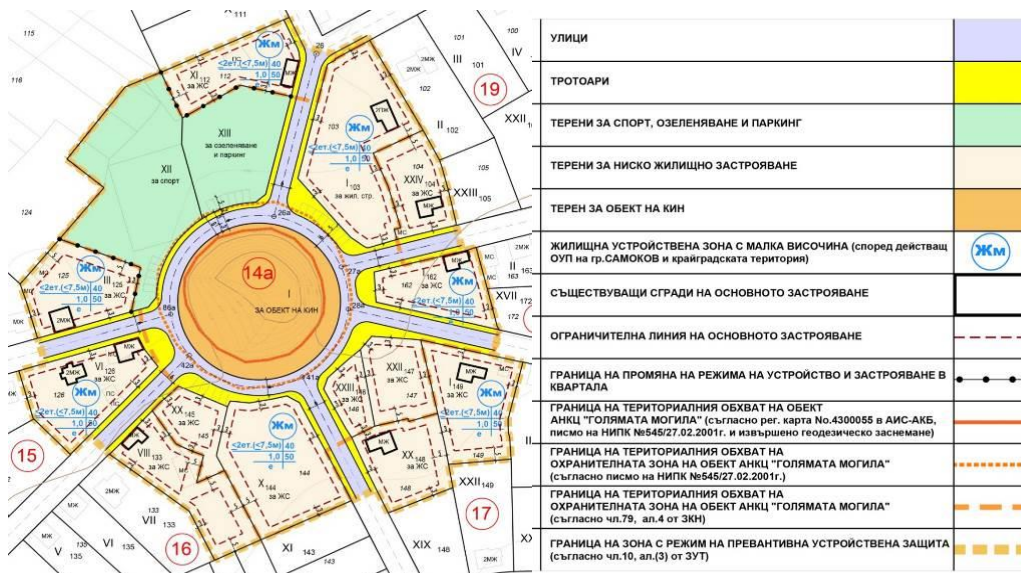
- За единични НКЦ са валидни изискванията на чл. 79, ал. 3 и 4 от ЗКН, като в случая границите на НКЦ са границите на имота, а охранителна зона обхваща непосредствено съседните имоти, срещулежащите през улиците имоти, както и уличното пространство между тях.
- За археологическите обекти са валидни режимите според регистрационните карти от АИС-АКБ и писмо на НИПК № 545/27.02.2001 г., а именно:
 - ✓ териториален обхват на обекта – територията, очертана от външния контур на обекта (съгласно писмо на НИПК № 545/27.02.2001 г.). За установяване на външния контур на обекта е извършено геодезическо заснемане към ПУП;
 - ✓ териториален обхват на охранителната зона – 10 метра от външния контур на обекта (съгласно писмо на НИПК № 545/27.02.2001 г.);
 - ✓ площта на новообразувания УПИ I „за обект на КИН“ е почти двойно по-голяма от площта на археологическия обект (съгласно регистрационната му карта) като границите на УПИ са определени така, че могилата изцяло да попада в него.
 - ✓ режим на ползване (съгласно АИС-АКБ): режим „А“ – забраняват се всички видове дейности – строителни, добивни, благоустройствени, селскостопански, мелиоративни и други, които нарушават целостта на земния пласт в границите на археологическия обект.

Предвид спецификата на обекта АНКЦ „Голямата могила“ и с цел осигуряване на по-ефективна териториалноустройствена защита на НКЦ с ПУП се предлага обособяването на зона с режим на превантивна устройствена защита, съгласно чл. 10, ал. (3) от ЗУТ. Тя обхваща непосредствената територия около ценността, важни визуални перспективи и други територии или елементи с поддържащо значение за нейната културна и историческа значимост и за нейното опазване. В тази зона се предвижда ограничение във височината на застрояване в УПИ, попадащи в нея. Предложената с ПУП зона с режим на превантивна териториалноустройствена защита не е със статут на защитена територия по смисъла на ЗКН, но може да послужи като основа за по-нататъшните процедури за определяне на режимите (границы и предписания) за опазване на АНКЦ „Голямата могила“ по реда на ЗКН и „Наредба № 3 от 10 юли 2019 г. за реда за идентифициране, деклариране, предоставяне на статут и за определяне на категорията на недвижимите културни ценности, за достъпа и подлежащите на вписване обстоятелства в Националния регистър на недвижимите културни ценности“ и като насока за провеждане на археологическо наблюдение в условията на Наредба № Н-00-0001 от 14 февруари 2011 г. за извършване на теренни археологически проучвания на Министерството на културата.

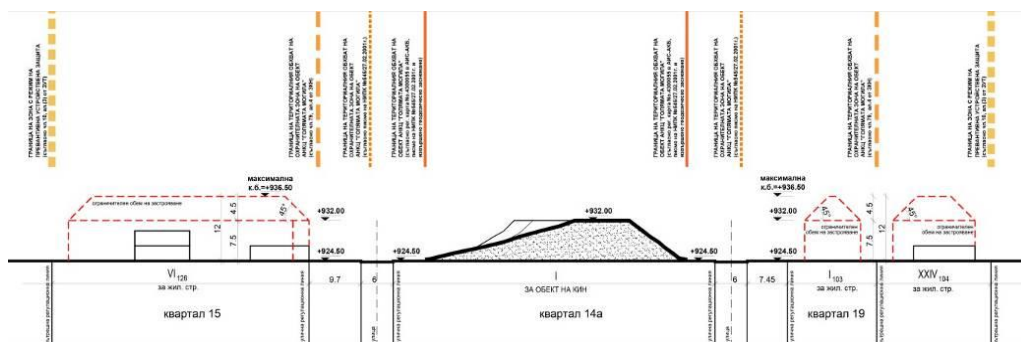
Така описаните граници на НКЦ, на охранителната ѝ зона (в съответствие с цитираните документи) и предложената с ПУП зона с режим на превантивна териториалноустройствена защита са отразени графично на чертежите. Вж. фиг. 14 – 16.

Фиг. 14. ПУП – ИПРЗ за „Голямата могила“, с. Продановци – чертеж „ИПР“

Фиг. 15. ПУП – ИПРЗ за „Голямата могила“, с. Продановци – чертеж „ПЗ“

Фиг. 16. ПУП – ИПРЗ за „Голямата могила“, с. Продановци – чертеж „РУП – силует/разрез“

5. Заключение

Основавайки се на градоустройствената теория и практика, авторът се надява, че синтезираните идеи и теоретични урбанистични модели, предложените алгоритми и представените демонстрационни модели ще внесат известна яснота по ключови моменти в процеса на създаване и прилагане на устройствените планове и по отношение на недвижимото културно наследство като интегрална част от устройствените разработки. Представените теоретични разсъждения и демонстрираните възможности за практическото им приложение биха могли да бъдат основа за законово и нормативно регламентиране на заложените постановки, а това от своя страна е допълнителна предпоставка за създаването на ефективно работещи планови документи.

Благодарности

Изказвам своята благодарност на всички колеги и приятели, които провокираха синтезирането на идеи и създаването на практически приложим и работещ алгоритъм за устойчиво интегриране на културното наследство в устройственото планиране.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон za ustroistvo na teritoriata (V sila ot 31.03.2001 g., Obn. DV. br. 1 ot 2 Yanuari 2001 g., posl. izm. DV. br. 94 ot 12 Noemvri 2021 g., posl. dop. DV. br. 42 ot 7 Yuni 2022 g.).
2. Закон za regionalnoto razvitie (V sila ot 31.08.2008 g., Obn. DV. br. 50 ot 30 May 2008 g., posl. izm. i dop. DV. br. 21 ot 13 Mart 2020 g., posl. izm. DV. br. 51 ot 1 Yuli 2022 g.).
3. Закон za kulturnoto nasledstvo (V sila ot 10.04.2009 g., Obn. DV. br. 19 ot 13 Mart 2009 g., posl. izm. DV. br. 17 ot 26 Fevuari 2021 g.).
4. Naredba № 7 ot 22 dekemvri 2003 g. za pravila i normativi za ustroystvo na otdelnite vidove teritorii i ustroystveni zoni (v sila ot 13.01.2004 g., izdadena ot ministara na regionalnoto razvitie i blagoustroystvoto, obn. DV. br. 3 ot 13 yanuari 2004 g., posl. izm. i dop. DV. br. 84 ot 21 oktomvri 2022 g.).
5. Naredba № 8 ot 14 yuni 2001 g. za obema i sadarzhaniето na ustroystvenite planove (zagl. izm. – DV, br. 22 ot 2014 g., v sila ot 11.03.2014 g.) (v sila ot 01.08.2001 g., izdadena ot ministara na regionalnoto razvitie i blagoustroystvoto, obn. DV. br. 57 ot 26 yuni 2001 g., posl. izm. DV. br. 11 ot 10 fevuari 2015 g.).
6. Naredba № 4 ot 21 dekemvri 2016 g. za obhvata i sadarzhaniето na dokumentatsii za izvarshvane na konservatsionno-restavratsionni deynosti na nedvizhimi kulturni tsennosti (V sila ot 30.12.2016 g., Izdadena ot ministara na kulturata i ministara na regionalnoto razvitie i blagoustroystvoto, Obn. DV. br. 105 ot 30 Dekemvri 2016 g.).
7. Naredba № 3 ot 10 yuli 2019 g. za reda za identifikatsiите, deklarirane, predostavyane na statut i za opredelyane na kategoriyata na nedvizhimite kulturni tsennosti, za dostapa i podlezhashtite na vpisvane obstoyatelstva v Natsionalnia registar na nedvizhimite kulturni tsennosti (V sila ot 19.07.2019 g., Izdadena ot ministara na kulturata, Obn. DV. br. 57 ot 19 Yuli 2019 g., popr. DV. br. 65 ot 16 Avgust 2019 g., dop. DV. br. 9 ot 2 Fevuari 2021 g.).
8. Naredba № N-00-0001 ot 14 fevuari 2011 g. za izvarshvane na terenni arheologicheski prouchvania (V sila ot 01.03.2011 g., Izdadena ot ministara na kulturata, Obn. DV. br. 18 ot 1 Mart 2011 g., posl. izm. i dop. DV. br. 57 ot 26 Yuni 2020 g., dop. DV. br. 49 ot 11 Yuni 2021 g.).
9. Metodicheski ukazania za izrabotvane na chast “Kulturno nasledstvo” kam OUP, publikovani na sayta na NINKN (MK), posledno poseten na 16.10.2022 g.
10. Obshti ustroystveni planove na obshtini (OUPO), podrobni ustroystveni planove (PUP) i zadania za izrabotvane na OUP i PUP v perioda 2000 – 2022 g. s osnoven proektantski ekip: prof. d-r arh. Valeri Ivanov, arh. i urb. Diana Petkova Ivanova, dots. d-r Ilia Kopraleв, dots. arh. Yordan Tarsankov, n.s. arh. Maria Karazlateva, inzh. Ognyan Baklov, prof. d-r landsh. arh. Pencho Dobrev, arh. Snezhina Stanoeva, inzh. i urb. Svetlozar Blagoev i dr.
11. Stanovishta na MK/NINKN za saglasuvane na OUPO v perioda 2015 – 2022 g.
12. Stanovishta na MK/NINKN za saglasuvane na PUP, RUP i IP v perioda 2020 – 2021 g.
13. *Ivanova, D.* Teoretichen urbanistichen model za otrazyavane, zashtita, opazvane i razvitie na kulturnoto nasledstvo v ustroystvenoto planirane. // Godishnik na UASG, 2022, 55 (4): 575 – 587.
14. *Ivanova, D.* Osnovni printsipi, podhodi i ponyatia, prilozhimi v ustroystvenoto planirane i v deynostite po opazvaneto i razvitiето na kulturnoto nasledstvo. // Godishnik na UASG, 2022, 55 (4): 589 – 600.

15. *Ivanova, D.* Kulturno nasledstvo i ustroystveno planirane – urbanistichni potentsiali i vzaimovrazki. // Godishnik na UASG, 2022, 55 (4):601 – 607.

16. *Kandulkova, Y.* Opazvane na arhitekturnoto nasledstvo v Bulgaria – nachaloto. Avangard Prima, Sofia, 2021. ISBN 978-619-239-654-1.

17. *Krastev, T.* Istoricheskite teritorii: integratsionno pole za kultura i turizam. // Kulturno nasledstvo: obrazovanie – nauka – opazvane, integrirani v turizma (Heritage: ESPRIT). Pod obshtata redaktsia na prof. d.a.n. arh. Todor Krastev. LiterNet, Varna, 2009. ISBN 978-954-304-355-2.

18. *Ivanov, V.* Planove, proekti, razgovori i besedi. 1996 – 2022.

19. *Kandulkova, Y.* Razgovori i besedi. 2022.

20. *Karazlateva, M.* Planove, proekti, razgovori i besedi. 2004 – 2022.

21. *Koprarev, I.* Planove, proekti, razgovori i besedi. 2004 – 2022.

22. *Tarsankov, Y.* Planove, proekti, razgovori i besedi. 1996 – 2022.

23. *Ivanova, D. i kolektiv.* Obsht ustroystven plan na obshtina Yakimovo. Sofia, 2016.

24. *Ivanova, D. i kolektiv.* Obsht ustroystven plan na obshtina Lom. Sofia, 2020.

25. *Tarsankov, Y. i kolektiv.* Obsht ustroystven plan na obshtina Elena. Sofia, 2022.

26. *Ivanova, D. i kolektiv.* Obsht ustroystven plan na obshtina Dospat. Sofia, 2018.

27. *Ivanova, D. i kolektiv.* PUP-IPRZ I RUP za “Golyamata mogila”, s. Prodanovtsi, obshtina Samokov. Sofia, v protses na razrabotvane.

MODELS FOR SUSTAINABLE INTEGRATION OF CULTURAL HERITAGE IN URBAN PLANNING BY APPLYING A HOLISTIC APPROACH

D. Ivanova¹

Keywords: *holistic approach, urban planning, immovable cultural heritage, theoretical and experimental urban models, urban planning regimes*

ABSTRACT

This research demonstrates how, by applying the holistic approach, the goals and aspects of urban planning could be reconciled with those of the protection of the immovable cultural heritage. It aims to show how the seeming conflict of the two systems can be transformed into a harmonious integration in the processes of the creation and implementation of the urban plans as effectively working documents of the spatial development of the territories, which their intended purpose actually is. The theoretical considerations are presented in conceptually structured matrices and guidelines are given for their practical application depending on the specific urban elaborations. Some real examples of strategic and operational spatial plans that demonstrate the possibilities for practical application of the theoretical conceptual model are discussed. In the considered examples, the developed algorithm for reconciling the two systems – urban planning and protection of the cultural heritage – is applied, which demonstrates the possibilities provided by the application of this algorithm for sustainable development of the cultural heritage system with the mechanisms of spatial planning.

¹ Diana Ivanova, Architect and Urban Planner, UACEG, 1 H. Smirnenski Blvd., Sofia 1046, e-mail: urbano.project@gmail.com